

A photograph of a young child with dark hair, wearing a blue denim jacket, being held in a protective embrace by an adult. The child is looking down and to the side. The background is dark, and the child's feet are visible at the bottom. The text is overlaid on the image.

Når far stalker mor

Hvordan børn påvirkes af stalking

Lene Vangsgård, Anne Sophie Olsen & Ask Elklit
Videnscenter for Psykotraumatologi
Syddansk Universitet

Når far stalker mor

Hvordan børn påvirkes af stalking

af

Lene Vangsgård, Anne Sophie Olsen & Ask Elklit

2017

Videnscenter for Psykotraumatologi

Syddansk Universitet

Indhold

Indledning	3
Metode og begrebsafklaring	4
Forældre, parforhold og stalking	6
Konflikter i parforholdet.....	7
Skilsmisser	8
Skilsmisssystemet	10
Opsamling.....	11
Stalking som traume og udløser af PTSD	12
Forældreevner	14
Stalkingudsatte mødre	14
Fædre som stalker	16
Opsamling.....	18
Børnene i skyggen	18
En brik i spillet	18
Det traumatiserede barn.....	20
Barnet i omverdenen	22
Opsamling.....	25
Diskussion	25
Børnene	26
Stigmatisering i samfundet.....	28
Det nye skilsmisssystem	29
Konklusion	32
Referenceliste	35
Hjemmesider	39
Bilag 1, Casen.....	41

Når far stalker mor

”Rikke vækkede Emma og Mikkel midt om natten. De vidste godt hvad der skulle ske, de skulle flytte igen. Det var tredje gang siden skilsmissen, men nu havde Thomas sendt mange uhyggelige gaver til hende, og børnene fortalte, at de havde set fodspor uden for huset. Hun var igen begyndt at få angstanfald...”

For udenforstående kan det være svært at forstå, hvordan hverdagen ser ud, når man er udsat for stalking. Det er ikke til at begribe, at et menneske kan finde på at udsætte nogen for det, stalkingudsatte oplever, og derfor kan det være svært at tro på, at det er virkeligt og ikke taget fra et kapitel i en kriminalroman. For mange stalkingudsatte er systematisk forfølgelse gennem hærværk, trusler, rygtespredning, overvågning, hundredevis af sms'er, mails og opkald desværre et levevilkår. Op mod 130.000 danskere udsættes hvert år for stalking, og omtrent 9% af den danske befolkning gennemlever et stalkingforløb på et tidspunkt i deres liv (Jørgensen, 2013). En tredjedel af de stalkingudsatte har tidligere været i en intim relation med deres stalker og af disse tusindvis af mennesker anslås det, at 37% har hjemmeboende børn (Jørgensen, 2013). Et gennemsnitligt stalkingforløb varer knapt to år (Spitzberg & Cupach, 2007), men selvom stalkingen stopper, kan den udsatte aldrig med sikkerhed vide, om den er overstået, eller om den vender tilbage. Stalkingen har også indflydelse på den udsattes familie, herunder deres børn, der kan betegnes som sekundære ofre (Schandorph & Elklit, 2013; Nikupeteri, Tervonen & Laitinen, 2015).

Når stalking foregår mellem forældre, sker det som regel som en del af en skilsmisse i højkonflikt (Miller & Smolter, 2011). I en undersøgelse af Schandorph og Elklit (2013) giver stalkingudsatte mødre eksempler på, hvad deres børn bliver udsat for som en del af stalkingen, herunder psykisk vold mod børnene, usande historier om at moren ikke elsker barnet, at hun bærer skylden for farens adfærd, og at han har det dårligt på grund af moren. En del af kvinderne nævner,

at faren forfølger børnene, når de er hos moren, hvorfor de bliver utrygge. En femtedel af børnene i undersøgelsen har fortalt deres mor, at faren har truet barnet selv, eller moren, med fysisk vold, hvis barnet ikke gør, som faren ønsker. Stalkere, der tidligere har været i et intimt forhold med den udsatte, er ifølge en række undersøgelser de mest vedholdende, de mest truende og voldelige, og de sværeste at stoppe (Mullen et al., 1999; Palarea et al., 1999 & Mohandie et al., 2006).

Desværre for både stalkere og udsatte har stalking indtil for nylig været et overset problem i Danmark, og der mangler stadig viden om området. Det har kun været muligt at finde et enkelt studie af, hvordan stalkingadfærd mellem forældrene påvirker barnet, dette med et snævert fokus på børnenes følelse af sikkerhed (Nikupeteri, Tervonen & Laitinen, 2015). Vores primære formål er derfor at undersøge et område, der er særdeles underbelyst. Det gør vi ud fra følgende **problemformulering**: *Hvordan påvirkes børn af stalking mellem deres forældre, når det forekommer i forbindelse med en højkonfliktsskilsmiss?*

Metode og begrebsafklaring

Udgangspunktet for dette essay er altovervejende eksplorativt. Eftersom litteraturen om stalkingudsatte børn er begrænset til et enkelt, kvalitativt studie, ud over vores eget af kvantitativ art (Vangsgaard, Olsen & Elklit, submitted), har vi søgt litteratur inden for andre, relevante områder. Vi inddrager den empiri, der bedst og mest direkte fremmer forståelsen af stalkingen og dens konsekvenser for børnene. Vores fokus er ikke på det enkelte individ, men på samspillet mellem børn og deres omverden, herunder deres forældre, og hvordan dette har indflydelse på deres udvikling. Dermed tager vi udgangspunkt i en psykosocial forståelse af barnets udvikling, delvist ud fra Eriksons udviklingsteori om barnets normaludvikling. Vi benytter os af begreber som basal mistillid og tillid, samt regression og fiksering til at analysere barnets udvikling af identitet og selvforståelse (Erikson, 1963; Erikson, 1968).

Dermed fravælger vi andre relevante perspektiver som f.eks. betydningen af forskellige personligheder for børns resiliens over for stalkingens konsekvenser eller eventuelle neuropsykologiske konsekvenser af stalkingen. Det er imidlertid vores håb, at vores resultater kan bidrage til kommende undersøgelser af sådanne perspektiver.

Vi tager udgangspunkt i Narud, Friestad og Dahls (2013) definition af stalking: ”Et adfærdsmønster rettet mod en specifik person, der omfatter gentagen tilstedeværelse i visuel eller fysisk nærhed, uønsket kommunikation eller verbale, skrevne eller underforståede trusler, eller en kombination deraf, som kan vække en rimelig frygt for ens person” (Narud, Friestad & Dahl, 2013, p. 347). I et stalkingforløb spiller frygt en afgørende rolle, da psykisk terror og trusler om vold oftest er en del af forløbet (Schandorph & Elklit, 2013). Samtidig har de udsatte massive traumerelaterede symptomer, og Narud et al. (2013) tager i modsætning til nogle definitioner højde den angst, der kan opstå.

Vi trækker på viden om børns reaktioner på henholdsvis højkonfliktskilsmisser og partnervold, og har desuden inddraget relevant litteratur om stalkingudsatte for at give et billede af, hvad børnene oplever gennem deres forældre. Stalkinglitteraturen er i høj grad kønsopdelt, og langt de fleste undersøgelser tager udgangspunkt i kvinden som udsat og manden som stalker. Dette afspejles også i statistikken på området, der viser at ca. to tredjedele af stalkerne er mænd og ca. to tredjedele af de udsatte er kvinder (Jørgensen, 2013). På baggrund af den begrænsede litteratur på området tager vi udgangspunkt i at børnenes oplevelse af, at *far* stalker deres *mor*. Vi er bevidste om, at dette efterlader en del af problematikken ubelyst, da det modsatte også kan være tilfældet, og vi kan kun opfordre til yderligere forskning inden for området.

I essayet skelner vi ikke mellem juridiske skilsmisser og brud mellem par, der ikke har været gift, da dette ikke formodes at have betydning for børnenes oplevelse af situationen. Vi bruger

derfor begreberne *højkonfliktsager*, *højkonfliktskilsmisser* og *forældreansvarssager* synonymt med hinanden.

Vi vil yderligere benytte begrebet *myndighedsstalking*, der dækker over chikanerende adfærd gennem formelle kanaler, typisk med adskillige oprettelser af forældremyndighedssager, beskyldninger om overgreb og grundløse sagsanlæg. Den udsatte er nødt til at forholde sig til de forskellige sager og kan for eksempel være tvunget til at tage fri for arbejde eller sørge for børnepasning for at kunne møde op. Formålet for stalkeren er at opretholde kontakten til sin ekspartner, udøve kontrol og at dræne modparten for ressourcer, både personlige, økonomiske og tidsmæssige (Miller & Smolter, 2011). Det kan bruges som en måde at ydmyge og skræmme den udsatte, og henvendelser fra stalkeren, angående sagerne, vil ofte af myndighederne blive set som reelle og nødvendige, selvom de for den udsatte opleves anderledes (Miller & Smolter, 2011). Myndighedsstalkingen medfører desuden, at den udsatte, gentagne gange, står ansigt til ansigt med sin stalker i forbindelse med høringer og retssager.

Endelig har vi valgt at inddrage en case for at anskueliggøre mødrenes og børnenes situation. I erkendelse af stalkingudsattes behov for anonymitet har vi sammensat en realistisk og repræsentativ case ud fra henholdsvis vores egne erfaringer med stalkingudsatte og opslag i hemmelige facebookgrupper for stalkingudsatte, som vi har fået lov til at være med i. Dele af casen vil blive brugt citatvist, men kan findes som bilag i samlet udgave, bagerst i essayet.

Forældre, parforhold og stalking

I det følgende afsnit vil vi redegøre for hvilke dynamikker der ofte ses i forældrenes forhold både før, under og efter en højkonfliktskilsmisse. Vi undersøger hvordan disse konflikter kan påvirke børnene, og afslutningsvis ser vi på det danske skilsmisssystem.

Konflikter i parforholdet

”Thomas ventede jævnligt i sin bil foran træningscenteret eller hendes arbejde, selvom de ikke havde aftalt, at han skulle hente hende. På vejen hjem udspurgte han hende om, hvem hun havde været sammen med, og hvad de havde talt om. Han tog hendes telefon, kiggede alle hendes sms-beskeder igennem og læste hendes mails.

Efter Emma kom til verden blev skænderierne voldsommere. Thomas’ jalousi tog til, og han beskyldte Rikke for at have en affære med en kollega. En dag blev Thomas så vred på Rikke, at han skubbede hende ind i en væg.”

Stalkingudsatte mødre fortæller om kontrollerende adfærd og konflikter allerede inden bruddet (Schandorph & Elklit, 2013). Konflikter og kontrollerende adfærd i et parforhold kan omfatte partnervold i form af fysisk, psykisk og verbal vold såvel som stalkingadfærd (Perilla, Lippy, Rosales & Serrata, 2011). Partnervold kan medføre traumer, have stor indflydelse på det psykiske helbred og resultere i depression, selvmordstanker og PTSD. Derudover er der øget risiko for adskillige fysiske lidelser såsom hjerte-karsygdomme, diabetes og overvægt (Coker, Williams, Follingstad & Jordan, 2011).

Adskillige studier har fundet, at det at være vidne til vold mellem sine forældre er en risikofaktor i forhold til børnenes udvikling, ligesom forskningen peger på, at børn, der er vidner til vold mellem forældrene, er ligeså påvirkede som børn, der selv er udsat for vold (Kitzman, Gaylord, Holt & Kenny, 2003; Wolfe, Crooks, Lee, McIntyre-Smith & Jaffe, 2003). Børnene i de inkluderede undersøgelser udviste adfærdsmæssige, følelsesmæssige og sociale problemer. Konflikter mellem forældre påvirker dynamikken i familien, idet forældrenes tolerancetærskel for dagligdagsproblemer sænkes og den konfliktfyldte kommunikationsform overføres til interaktionen med børnene. Opdragelsen i familier med sådanne problemstillinger vil typisk være autoritær og

præget af kontrollerende adfærd overfor børnene (Gerard, Krishnakumar & Buehler, 2006). Denne form for adfærd kan enten resultere i, at børnene bliver udadreagerende og aggressive med risiko for at videreføre denne omgangsform til deres samvær med jævnaldrende, eller at de trækker sig fra sociale sammenhænge for at skærme sig selv. Opdragelsen kan også blive eftergivende og uden tydelige grænser, hvilket ligeledes kan resultere i adfærdsmæssige problemer hos børnene (Stallman & Ohan, 2016). Disse adfærdsproblemer bidrager til ubalancen i familien, og der skabes et uhensigtsmæssigt familiemønster, som ikke sjældent fører til skilsmisse (Gerard et al., 2006; Garber, 2014; van Lawick & Visser, 2015).

Skilsmisser

”En dag gik hendes bil i stykker på vej til arbejde, og hun måtte have den på værksted.

Samme eftermiddag ringede mekanikeren til hende. Han fortalte, at han havde fundet en GPS under bilen og anbefalede, at hun ringede til politiet. Om aftenen konfronterede hun Thomas med mekanikerens fund, og det udviklede sig til et højrystet skænderi. Næste dag flyttede Rikke og børnene hjem til hendes forældre, og hun søgte om skilsmisse.”

Undersøgelser viser, at en tredjedel af børn i Danmark oplever, at deres forældre går fra hinanden inden de bliver 18 år (Børnegruppen, 2017), men skilsmisse er langt fra altid en traumatisk oplevelse for barnet (Skilsmisseraad, 2017). Samarbejdet mellem forældrene er afgørende for, hvordan barnet oplever skilsmissen, relationen til mor og far samt det efterfølgende liv. Det sker desværre, at forældrene ikke kan samarbejde og i stedet modarbejder hinanden, og disse sager omtales som højkonfliktsager (Statsforvaltningen, 2017a). Ca. 26% af børn med fraskilte forældre oplever, at forældrene ikke taler sammen, 17% siger, at forældrene bagtaler hinanden, og 12% fortæller, at forældrene tit skændes (Børnegruppen, 2017).

Har ægteskabet været præget af konflikt, er der større risiko for, at skilsmissen også ender i konflikt, som ofte vil dreje sig om bopæl, samvær og/eller økonomiske forhold (Johnston, 1994). Ifølge Regeringen (2016) ender 10-20% af forældreansvarssagerne i højkonflikt. Forældrene modarbejder hinanden, eksempelvis i forhold til opdragelsesmetoder og mistænkeliggørelse af den andens forældreevner (Lamela et al., 2016; Bastaits & Mortelmann, 2016). I højkonfliktskilsmisser forekommer der et højt niveau af fjendtlighed mellem parterne og i nogle tilfælde en decideret dæmonisering af den anden forælder (Garber, 2014; Van Lawick & Visser, 2015). Disse omstændigheder vil ofte resultere i, at forældrene ser sig blinde på den andens utilstrækkelighed og fokuserer på, hvordan børnene tager skade af samværet med anden forælder frem for at have blik for, hvordan børnene påvirkes af dynamikken i forældrenes indbyrdes forhold. Stallman & Ohan (2016) fandt i en undersøgelse af skilsmissefamilier, at konflikter mellem forældrene og et højt stressniveau hos forældrene, hang sammen med følelsesmæssige og adfærdsmæssige problemer hos deres børn. Ligeledes var der en sammenhæng mellem adfærdsmæssige problemer hos børnene og opdragelsesformen, der typisk enten bliver disciplinær eller eftergivende.

Højkonfliktsager bliver særligt problematiske, når den ene forælder stalker den anden. Som udgangspunkt anbefales stalkingudsatte nulkontakt med deres stalker (Anklagemyndigheden, 2017), da kontakt mellem en stalker og den udsatte kan opildne stalkeren til at fortsætte sine kontakt- og/eller chikaneforsøg. Det er dog ikke altid muligt at undgå kontakt mellem parterne. Har de for eksempel fælles børn kan der opstå situationer, hvor man er nødt til at stå ansigt til ansigt med sin stalker, blandt andet ved overlevering af børnene, udveksling af oplysninger og retslige indkaldelser angående samværsresolutionen o.l.

I højkonflikter, hvor der indgår stalking, er stalkingen ofte forklædt som omsorg for barnet, men den overdrevne kontakt opleves af den udsatte som anklagende, påtrængende, chikanerende og

grænseoverskridende (Miller & Smolter, 2011). Dette skaber problemer for den stalkingudsatte, da skilsmisssystemet ikke er indrettet til at tage højde for stalking.

Skilsmisssystemet

”Thomas startede en sag i fogedretten, da Rikke ikke ville udlevere en syg Emma med 40 i feber til samvær. Herefter søgte han om udvidet samvær i Statsforvaltningen, men da han ikke fik det, ankede han sagen til byretten. Imens ankesagen blev behandlet, startede han en kamp om bopælsretten og den fulde forældremyndighed i Statsforvaltningen”.

I Danmark involveres flere instanser i højkonfliktsager, heriblandt Statsforvaltningen, fogedretten, byretten og landsretten, hver med egen ankeinstans (Social- og Indenrigsministeriet, 2017). Det betyder, at der i forbindelse med en forældreansvarssag kan køre sager i flere instanser på samme tid, eksempelvis i tilfælde af utilfredshed med en afgørelse, samværsresolutioner og/eller overtrædelser af disse, bopælsret, mistanke om mistrivsel etc.

I 2007 indførtes forældreansvarsloven (Social- & Indenrigsministeriet, 2015), der er en del af den nuværende skilsmisselovgivning. Loven blev lavet med henblik på at ligestille forældrene og medfører som udgangspunkt fælles forældremyndighed. I forældreansvarsloven står der, at afgørelser efter loven skal træffes ud fra, hvad der er bedst for barnet. Barnet har ret til omsorg og tryghed og skal behandles med respekt (Social- & Indenrigsministeriet, 2015, §2, stk. 2). Dog er selvsamme lov blevet kritiseret af flere aktører, herunder adskillige interesseorganisationer og EU for at sætte forældrenes rettigheder over barnets tarv (Berlingske, 2013; Berlingske, 2014). Med en grundlæggende holdning til, at forældre har ret til at være forældre, skabes der muligheder for store konflikter om retten til samvær, bopæl, økonomiske ressourcer og lignende, og børnene bliver fanget i kampen om forældrenes rettigheder.

Antallet af højkonfliktsager har været nogenlunde stabilt før og efter forældreansvarsloven (Social- & Indenrigsministeriet, 2015), dog er der kommet nye konflikttemaer, såsom psykisk vold, som optræder hyppigere efter loven er trådt i kraft, hvilket skaber et behov for bedre redskaber og ressourcer i behandlingen af sådanne sager (Ottosen, 2016). I Danmark benytter man sig af aftalebaserede løsninger, som indgås på møder mellem parterne. Aftalebaserede løsninger er som oftest ikke effektive i højkonflikter (Ottosen, 2016). I mange tilfælde giver møderne partnerstalkereren yderligere incitament til at fortsætte sin adfærd, fordi der skabes et rum, hvor han kan se den udsatte, og hvor hun skal deltage for at vise samarbejdsvilje. Situationen vanskeliggøres yderligere, da anbefalingerne for stalkingområdet og forældreansvarsområdet går imod hinanden. Politiet kræver som nævnt nulkontakt til stalkeren, hvis de skal hjælpe den udsatte, og de sociale myndigheder kræver engagement og deltagelse med henblik på samarbejde.

Samarbejdet mellem myndighederne forekommer sparsomt og langtrukket, og vejen rundt i systemet i forbindelse med højkonfliktsager kan derfor føles uigennemskuelig for mange. (Regeringen, 2016). Dette ligger blandt andet til grund for, at Regeringen i efteråret 2016 foreslog en ændring af skilsmisssystemet. I oplægget til ændringen anerkendes det, at det nuværende system og lovgivning er med til at fastholde og trække konflikterne ud, og det foreslås, at familieretlige sager skal samles i én enhed med en enkel klagestruktur.

Opsamling

Meget tyder på, at forældrenes indbyrdes forhold inden skilsmissten, kan forudsige den efterfølgende forældreansvarssag. Er der vold, eller kontrollerende adfærd i forholdet inden skilsmissten, er der en større risiko for, at skilsmissten bliver en højkonflikt, hvilket yderligere kompliceres af at far stalker mor. Derudover er det problematisk i disse sager, at stalkinglovgivning kræver nulkontakt hvis politiet skal hjælpe, og myndighederne kan opfatte nulkontakt som værende

et tegn på usamarbejdsvillighed. Dette skaber et ugennemskueligt system for de stalkingudsatte, og kan skabe gode rammer for at stalkeren kan bruge myndighederne til hans chikane.

Konflikter og vold mellem forældrene er potentielt skadeligt og traumatiserende for børnene, og kan udløse adfærdsmæssige og følelsesmæssige problemer hos dem.

I det følgende afsnit vil vi se på, hvordan den stalkingudsatte kan blive traumatiseret af sine oplevelser.

Stalking som traume og udløser af PTSD

”I starten sendte Thomas hende utallige sms’er og mails med en tone, der skiftede mellem at være kærlig og tryglende om forsoning eller vrede, nedladende og obscen. Rikke oplevede ofte, at der lå røde roser foran hendes dør, men en dag kom hun hjem og fandt en fugl med brækket hals.

Derefter tog mareridtene til, og hun begyndte at få åndedrætsbesvær, når hun skulle hjem”

Afhængigt af intensitet, varighed og oplevet trusselsniveau, kan stalking, ligesom partnervold, medføre traumer hos den udsatte. Traumer inddeles i to typer (Kerig et al., 2000). Type I traumer er enkeltstående hændelser, der ikke nødvendigvis leder til PTSD. Type II traumer er en serie af gentagne, interpersonelle hændelser, der indebærer en høj risiko for at udvikle PTSD eller kompleks PTSD (Terr, 1991).

Cullberg (1999) definerer det, der sker, når et menneske oplever en alvorlig trussel mod sin fysiske eksistens, sin sociale identitet og tryghed eller andre centrale livsmål, som en traumatisk krise. En traumatisk krise vil typisk udløses af et tab, en krænkelse, en katastrofe eller truslen om samme (Cullberg, 1999). Særligt tab eller krænkelse er relevant i forbindelse med stalking. Det kan være tabet af en grundlæggende følelse af sikkerhed, tab af håb, tabet af troen på det gode i andre

mennesker, eller krænkelser af privatlivet og en følelse af at have mistet kontrollen over eget liv (Schandorph & Elklit, 2013). Typisk vil man for eksempel ændre rutiner eller begrænse sin færden på flere områder af sit hverdagsliv for at undgå stalkeren.

Et studie fra Norge viser, at stalkingudsatte har færre nære relationer, sværere ved at få og fastholde arbejde, dårligere selv vurderet helbred, større alkoholmisbrug og generelt oplever større psykisk ubehag end ikke stalkingudsatte (Narud, Friestad & Dahl, 2014). Schandorph og Elklit (2013) fandt i deres undersøgelse af stalkingudsatte mødre, at tre fjerdedele viste et symptombillede svarende til PTSD (American Psychiatric Association, 2000), og yderligere 17% udviste symptomer svarende til subklinisk PTSD (opfyldelse af to ud af tre PTSD symptomklynger).

Kernesymptomerne for PTSD (American Psychiatric Association, 2013) er:

- Påtrængende genoplevelser af traumet
- Undgåelsesadfærd i relation til traumet
- Følelsesstumhed
- Kronisk forhøjet vagtsomhed

Påtrængende genoplevelser af traumet kan eksempelvis forekomme ved overlevering af børnene, eller når den udsatte modtager breve fra myndigheder. Undgåelsesadfærd ses blandt andet ved undgåelse af aktiviteter, hvis der er mulighed for, at faren dukker op, for eksempel ved skolehjem samtaler, ture på legepladsen, caféture o.l. og vil i mange tilfælde påvirke barnets dagligdag (Jørgensen, 2013). Stalkingudsatte kan have perioder, hvor de trækker sig ind i sig selv, undgår social kontakt og er psykisk og følelsesmæssigt fraværende som et resultat af følelsesstumhed. Høj vagtsomhed udvises ved nervøsitet, tendens til opfarenhed, koncentrationsbesvær og søvnproblemer (Johansen et al., 2013).

Kompleks PTSD er en udvidelse af PTSD-diagnosen, der blev foreslået i starten af 1990'erne, da Herman (1992) ikke mente, at den daværende PTSD-diagnose dækkede konsekvenserne af

interpersonelle, langvarige og gentagne traumer, hvor ofret er fuldstændig under gerningsmandens kontrol. Mennesker, der oplever denne form for traumer, udviser et langt mere kompliceret, vedholdende og diffust symptombillede, end ved simpel PTSD (Herman, 1992). Der blev observeret forandringer i de udsattes personlighed og de havde en øget risiko for gentagen viktimering. Yderligere ses symptomer såsom somatiske smerter, et forstyrret kropsbillede og forstyrrelser i interpersonelle relationer. Herman (1992) mente, at når et traume forårsages af et andet menneske, ikke er en isoleret hændelse, har en undertrykkende effekt på ofrets autoritet og psykologisk brutalitet spiller ind, vil det vise sig som langt mere komplekse reaktioner hos ofret, end man ser ved simple traumer. Således synes stalking at kunne udløse kompleks PTSD.

Forældreevner

Kombinationen af højkonfliktskilsmisser og stalking, skaber et højt stressniveau. Dette hænger sammen med følelsesmæssige og adfærdsmæssige problemer hos børnene (Stallman & Ohan, 2016), og derudover viser en række studier, at højkonflikter hæmmer forældreevnen (Krishnakumar & Buehler, 2000). Dermed bliver det relevant at se nærmere på forældreevnerne hos henholdsvis den traumatiserede, stalkingudsatte mor og den stalkingudøvende far, hvilket vi vil analysere på i følgende afsnit.

Stalkingudsatte mødre

”Mikkel stod nogle gange op før Rikke. Han hjalp med at vække Emma og gøre hende klar, så kunne Rikke sove lidt længere, når nu hun sov dårligt og tit græd om natten.”

De tidligere beskrevne symptombilleder, som stalkingudsatte udviser, kan i mange tilfælde påvirke relationen mellem mor og barn. Tidligere studier af forældre med PTSD viser, at de kan

have svært ved at give den nødvendige følelsesmæssige omsorg (Symes, McFarlane, Fredland, Maddoux & Zhou, 2016, van Ea, Kleber, Jongmans, Mooren & Out, 2016). I en undersøgelse af Symes et al. (2016) viste resultater, at der var en negativ korrelation mellem PTSD symptomer og positiv opdragelsesadfærd (engagement, komplimenter, emotionel og sensitiv opdragelse o. l.).

I undersøgelsen af Schandorph og Elklit (2013) angav de stalkingudsatte mødre, at de opfattede deres forældreevne som påvirket på grund af manglende overskud og mindre nærvær over for deres børn. De følte sig overvejende trætte og afkræftede, ofte på grund af stress, emotionel påvirkning, og manglende overblik og koncentration på grund af stalkingen. De gav udtryk for, at de gradvist var blevet mere usikre på sig selv og deres tilstrækkelighed som forældre, og at de havde fået en større følelse af utryghed og vagtsomhed, hvilket påvirkede deres relation til børnene (Schandorph & Elklit, 2013). Flere af mødrene beskrev et øget behov for at være beskyttende over for deres børn på grund af stalkingen. De fleste af de undersøgte stalkingudsatte mødre rapporterede en intens følelse af magtesløshed, når de tænkte på, hvordan deres børn oplevede og blev påvirket af stalkingen (Schandorph & Elklit, 2013; Nikupeteri & Laitinen, 2015).

Som tidligere nævnt er stalkingudsatte i høj risiko for at udvikle psykiske lidelser som kan have stor indflydelse på forældreevnen (Lovejoy, Graczyk, O'Hare & Neuman, 2000, Drake & Ginsburg, 2011; Symes et al., 2016). Undersøgelser af ikke-stalkingudsatte mødre med depressive og angstfulde symptomer viser, at de kan have svært ved at varetage barnets behov, respondere effektivt og passende på barnets henvendelser og bibeholde et højt engagement i barnets udvikling (Lovejoy et al., 2000; Drake & Ginsburg, 2011; van Ea et al., 2016). Ligeledes viste en metaanalyse af Drake og Ginsburg (2011), at det som regel er undgåelsesadfærden i angsten, der påvirker forældreevnen mest. Dette kommer til udtryk gennem minimal social interaktion og undvigelse af steder og personer, der kan aktivere angsten. Barnet kan i til en vis grad, overtage sin mors ængstelige adfærd og udføre en lignende undgåelsesadfærd på uhensigtsmæssige tidspunkter.

(Rapee, Schniering & Hudson, 2009; van Ea et al., 2016). Der er en risiko for, at relationen mellem mor og barn bliver gensidigt påvirket af angstforstærkende adfærd, hvis barnet også oplever angstsymptomer (Drake og Ginsburg, 2011).

Ydermere viser undersøgelsen af Schandorph og Elklit (2013), at udsatte mødre ofte oplever somatiske og muskulære smerter som hovedpine, smerter i nakke og skuldre samt ryg og lænd. Udover at somatiske smerter øger den generelle belastning i hverdagen, kan de være et symptom på kompleks PTSD og dermed også påvirke interaktionen med barnet.

Fædre som stalkere

”Rikke kiggede ud af vinduet på restauranten og registrerede, at der holdt en bil magen til Thomas’. Om mandagen var både Mikkel og Emma mere trætte end de plejede at være, når de havde været hos deres far, og hun spurgte, om de havde været længe oppe i weekenden. Mikkel fortalte, at de havde kørt rundt i Roskilde hele aftenen og var endt med at holde ude foran en restaurant i 2 timer.”

Børn kan have blandede følelser omkring deres stalkingudøvende far (Nikupeteri et al., 2015). Nogle overøses med kærlighedserklæringer fra ham, i form af gaver og overdreven omsorg, men oplever samtidig at dette bliver brugt som en måde at ramme moren på. Dette skaber en ambivalent følelse over for faren, hvor de fokuserer på hans gode sider, men samtidig begynder at opleve og mærke hans adfærd, og de reaktioner den medfører, hos dem selv og hos moren. Denne dobbeltsidede dynamik kan skabe en atmosfære af frygt, usikkerhed og mistillid i barnet, og trygheden i relationen mellem far og barn bliver således svækket eller tabt (Nikupeteri et al., 2015).

Stalkere har typisk et usikkert tilknytningsmønster, hvilket leder til problemer med at indgå og opretholde intime relationer (MacKenzie et al., 2008; Ainsworth, 1989). Deres

tilknytningsmønster har også betydning for, hvordan de handler efter et brud. For nogle betyder det, at de stalker deres tidligere partner af frygt for at være alene, for andre kan den grænseoverskridende og til tider voldelige adfærd være et resultat af et behov for at genoprette sin selvrespekt efter en afvisning.

Der er ikke tidligere lavet studier om stalkeres forældreevner, og det kan derfor være svært at udlede, hvordan stalkere fungerer i rollen som far. Ligeledes er forskningslitteraturen om forældreevner hos partnervoldsudøvende fædre begrænset. Dog kan der med baggrund i tilknytningsmønster, argumenteres for, at fædre, herunder stalkere, der er usikkert tilknyttede er mindre varme og kærlige over for deres børn i opdragelsen end sikkert tilknyttede fædre (Cohn et al., 1992). De vil have sværere ved at mentalisere og dermed forstå, hvordan deres adfærd påvirker børnene (Fogtmann, 2014). I en undersøgelse af Salisbury et al. (2009) mente mere end to tredjedele af de adspurgte partnervoldsudøvende fædre ikke, at deres børn blev påvirket af volden mellem deres forældre. Rothman et al. (2007) fandt i en lignende undersøgelse, at over halvdelen af deres respondenter udtrykte bekymring for, hvad det kunne have af konsekvenser for børnene at være vidne til vold mellem forældrene, men de færreste gav udtryk for intentioner om at stoppe volden. Kun godt halvdelen af mændene stoppede volden eller søgte professionel hjælp til at stoppe.

Fædre, som stalker deres ekspartner, kan finde på at inddrage deres børn i stalkingen på flere måder, idet de bruges enten direkte eller indirekte som 'værktøjer' i forløbet (Schandorph & Elklit, 2013; Nikupeteri & Laitinen, 2015). På den måde kan børnene få en oplevelse af, at deres samvær med faren kommer til at handle mere om moren, end om dem. Der er sandsynlighed for, at fædre er så optagede af deres egne følelser eller hævn over deres ekspartner, at de ikke er i stand til at se børnenes behov. Der er altså en risiko for, at partnerstalkeres evne til at være opmærksomme på deres børns trivsel er ringe.

Opsamling

Stalking medfører i mange tilfælde PTSD symptomer eller psykiske lidelser hos den udsatte. Disse symptomer får en betydning i morens relation og samvær med barnet, som kan blive præget af manglende overskud og gensidig negativ påvirkning. Det kan dermed udledes, at en stalkingudsat mor, med stor sandsynlighed, har påvirkede forældreevner, og dermed kan opleve problemer, med at udvise den nødvendige omsorg som påkræves for barnets normaludvikling.

Meget tyder på, at den stalkende fars forældreevner også er ufuldstændige. Farens usikre tilknytningsstil påvirker hans interaktion med barnet. Oplever børnene at far nogle gange er kærlig og andre gange voldsom, kan det skabe mistillid, usikkerhed og frygt hos barnet.

Børnene i skyggen

Vi vil nu undersøge hvordan børnene påvirkes af forældrenes situation og adfærd. Indledningsvis vil vi fokusere på hvordan børnene bliver inddraget i stalkingen. Efterfølgende vil vi fokusere på hvordan barnet traumatiseres, og afslutningsvis, vil vi se på hvordan oplevelserne kan påvirke børnenes udvikling.

En brik i spillet

”Mikkel var opfarende og talte grimt til sin mor. Bagefter kunne han være helt utrøstelig og græde længe. Han fortalte, at hans far spurgte meget om, hvad Rikke lavede, og om hun havde en ny kæreste. At hans far var ked af det og nogle gange græd og sagde, at han savnede Rikke.”

En del af de stalkingudsatte mødre rapporterer, at børnene er bange for deres far, og at de frygter for morens liv (Schandorph & Elklit, 2013). I mange stalkingtilfælde bruges børnene direkte til at kontrollere moren, dette gøres gennem trusler om skade, afhøring af barnet, finansielle

sanktioner og gaver der kun må være hos faren (Schandorph & Elklit, 2013). Dette kan påvirke børnene til at tro, at de har et ansvar, og skal hjælpe som mægler mellem deres forældre. Ligeledes fandt Nikupeteri og Laitinen (2015) at nogle børn deltager i farens ”spil” for at beskytte moren og deres søskende. Det er heller ikke unormalt, at børnene bruger tid med faren for at moren kan få fred, eller at de afrapporterer til faren om morens liv i håb om, at han stopper sine handlinger (Nikupeteri & Laitinen, 2015). Barnet påtager sig ansvar overfor søskende, hjælper moren ved at distrahere faren eller ved fysisk at stille sig imellem moren og faren. Oplever børnene, at omgivelserne ikke hjælper, er de i øget risiko for at udvikle basal mistillid på grund af en manglende følelse af sikkerhed. I sådanne tilfælde kan barnet påtage sig ansvaret for at genskabe sikkerheden ved at bruge førnævnte kreative emotionelle og fysiske metoder (Nikupeteri et al., 2015). På den måde ændres barnets rolle i familien fra den, der skal skærmes, til den der beskytter.

Der er desuden en risiko for, at børnenes adfærd bliver modificeret således at de (ufrivilligt) deltager i stalkingen, i et forsøg på at afbalancere forholdet til mor og far. Især mindre børn bliver udnyttet af faren til at få informationer om moren (Nikupeteri & Laitinen, 2015). Dette kan barnet opleve som forhør, og vreden eller trusler fra faren reduceres ved at give ham de svar, han gerne vil have. Barnet bliver dermed en direkte vej til viden om moren. Ved længerevarende stalkingforløb, ses der også eksempler på, at den kontrollerende adfærd fra faren, gives videre til barnet. Dette ses for eksempel ved, at børnene begynder at overvåge morens indkøb og kritisere hende, hvis hun bruger for mange penge (Nikupeteri & Laitinen, 2015).

I hemmelige grupper på Facebook, deler flere stalkingudsatte historier om at deres børn overtager farens adfærd. Særligt de ældste børn udviser sådanne tendenser, og adfærden rettes også mod deres jævnaldrende i en sådan grad, at skoler og institutioner henvender sig til mødrene med bekymringer.

Det traumatiserede barn

”Emma havde for længst smidt bleen, men nu var hun igen begyndt at tisse i sengen om natten. Om dagen havde Emma det meget svært, når Rikke afleverede hende i børnehaven. Hun fortalte, at hun nogle gange så far ude ved hegnet. I starten havde hun sagt hej, men nu lod hun som om, hun ikke så ham.”

Reaktioner på traumatiske hændelser manifesterer sig adfærdsmæssigt forskelligt afhængig af alder (Kerig et al., 2000), hvorfor det er relevant at forholde sig til det enkelte barn. Da højkonflikter ofte forgår over længere tid, nogle gange år, og det tidligere familieliv også har været præget af konflikter, har barnet levet længe i et krigslignende miljø. Der er risiko for regression, hvor barnets udvikling sættes tilbage eller fiksering, hvor barnets udvikling går i stå, hvorfor børnene ikke fremstår alderssvarende (Erikson, 1963; Kerig et al., 2000). Dermed må livet inden traumet også inddrages.

I vores undersøgelse (Vangsgaard et al., submitted) fandt vi, at 56% af de undersøgte børn af stalkingramte forældre, mødte PTSD symptomkriterierne. De yngste børn, 0-6 år, reagerede især med søvnbesvær og overdrevet forskrækkelse, derudover oplever halvdelen af de undersøgte børn i denne gruppe, dissociationer, emotionelle reaktioner, irritation og hyper-årvågenhed. Det var i denne gruppe, at færrest levede op til PTSD-kriterierne (22%). PTSD-diagnosen, i DSM-IV (APA, 2000), som undersøgelsen er vurderet ud fra, tager ikke hensyn til den kognitive udvikling samt de begrænsede sprogkundskaber, der gør det svært for børn under seks år at formulere deres tanker, bekymringer og emotioner. Scheeringa et al. (2003) mener derfor, at de yngste børn, kan have svært ved at leve op til PTSD-kriterierne, hvilket kan resultere i, at mange ikke kan få den rette hjælp. Havde undersøgelsen i stedet taget udgangspunkt i en modificeret udgave af PTSD-diagnosen, som foreslået af Scheeringa et al. (2003), havde barnet ”kun” skulle udvise ét symptom i hver

symptomklynge. Det ville resultere i, at 56% af de undersøgte børn havde mødt PTSD kriterierne. Interessant ville det have været, hvis undersøgelsen havde taget udgangspunkt i DSM-5 da det i denne udgave er forsøgt, at tage hensyn til børn under seks år. Ligeledes har tidligere studier fundet, at traumatiserede mødre kan være påvirket af egne traumereaktioner og have svært ved at vurdere barnets symptomer. Dette kan have påvirket resultaterne i vores undersøgelse, da den yngste gruppe netop er undersøgt gennem et diagnostisk interview med moren (Kitzmann et al., 2003; Margolin & Vickerman, 2007).

Især den mellemste, undersøgte gruppe, 7-11 år, udviste høj prævalens af PTSD-symptomer (Vangsgaard et al., submitted). I denne gruppe opfyldte 85% af gruppen PTSD-symptomkriterierne. Dette tyder på, at denne gruppe er særligt sårbar, når en forælder bliver stalket. Alle børnene i aldersgruppen angav, at de oplevede invaderende tanker og irritabilitet, og 90% oplevede koncentrationsbesvær. Næsten alle 7-11-årige rapporterede ligeledes flashbacks og søvnproblemer, hvilket også er typiske symptomer efter at have været udsat for traumatiske hændelser (Kerig et al., 2000). Hvis undersøgelsen havde taget udgangspunkt i Scheeringa et al.'s (2003) alternative diagnosekriterier for PTSD, havde alle 20 i aldersgruppen levet op til kriterierne.

I undersøgelsens ældste gruppe, 12-19-årige, mødte 58% PTSD-symptomkriterierne (Vangsgaard et al., submitted). De hyppigste symptomer var invaderende tanker, emotionelle reaktioner, flashbacks, søvnproblemer, irritation, koncentration, hyper-årvågenhed og overdrevet forskrækkelse.

Det symptombillede, børn af stalkingudsatte forældre udviser, stemmer overens med de symptombilleder, man ser hos andre traumatiserede børn og unge (Kerig et al., 2000). De børn, der sidder fast mellem mor og far, og lever i den turbulente højkonflikt, hvor far stalker mor, kan derfor efter alt at dømme blive hæmmet i deres evne til at socialisere, kommunikere og regulere sig selv.

I et studie af traumatiserede børn og voksne, viste Cloitre et al. (2009) at der var en sammenhæng mellem gentagne traumer og symptomkompleksitet. Resultaterne af adskillige traumer i barndommen var mere komplekse og langt mere omsiggribende end en enkeltstående traumatisk hændelse. Dette understøttede en undersøgelse af Anda et al. (2006), da de fandt, at gentagen stress og traumer i barndommen kan medføre neurologiske forandringer manifesteret som angst, depressive tendenser, hallucinationer, panikangst og misbrug. Ydermere undersøgte Scott et al. (2011), hvordan negative hændelser og mentale lidelser i barndommen påvirkede somatiske lidelser i voksenlivet. De så en forbindelse mellem PTSD i barndommen og hjertelidelser, astma, slidgigt, kroniske rygmerter og invaliderende hovedpine senere i livet. I deres undersøgelse blev blandt andet vanrøgt, skilsmisse, tab af forældre (ikke død), mentale lidelser hos forældre, vold i familien, dårlig økonomi o.l. inkluderet. Flere af disse negative hændelser kan opleves af børn af stalkingudsatte mødre. Ligeledes fandt Symes et al. (2016), at børn af voldsramte mødre havde større risiko for at udvikle depression, PTSD, adfærds- og akademiske problemer.

Barnet i omverdenen

”En anden dag ringede skolen til Rikke, og bad hende hente Mikkel, da han igen havde været i slåskamp med en anden dreng. Da hun ankom, trak læren hende til side og spurgte, om de havde overvejet at få ham undersøgt for ADHD.”

Børn af mødre, der er udsat for stalking, vokser op i et ustabil miljø præget af uforudsigelighed og bekymringer (Schandorph & Elklit, 2013). Når stalking forekommer i forbindelse med en højkonfliktssag mellem forældrene, kan det føles som et krigszonelignende miljø, hvor barnet vedvarende skal vurdere, hvad og hvordan det kommunikerer med forældrene (Nikupeteri & Laitinen, 2015).

Meget tyder på, at børnene i disse højkonfliktsager ikke kan regne med den optimale omsorg fra deres forældre, og i nogle tilfælde udsættes de for omsorgssvigt. Børnene frarøves muligheden for at leve deres liv frit og udfordres socialt og følelsesmæssigt. I nogle tilfælde er konsekvensen af stalkingen, at man bliver nødt til at flytte. Dermed rives ens liv op med rode, og både mor og barn forlader netværk og hjemlige omgivelser. Netop tabet af netværket er afgørende, da andre omsorgspersoner end forældrene kan være væsentlige for børnenes trivsel. Det naturlige sociale reaktionsmønster efter traumatiserende oplevelser gør det desuden svært at danne nye venskaber, både fordi børnene selv trækker sig, og fordi andre børn afviser dem (Pynoos, Steinberg & Goenjian, 2007). De nævnte forandringer og forstyrrelser i barnets udvikling har også indflydelse på andre udviklingsaspekter, blandt andet indlæringssevnen og koncentrationsevnen og kan skabe en usikker identitet (Pynoos et al., 2007, Erikson, 1963).

Studier viser, at børn ofte reagerer på traumatiske hændelser gennem adfærd, der indgår i symptombilledet på adfærdsforstyrrelser og andre gennemgribende udviklingsforstyrrelser (Margolin & Vickerman, 2011; Kerig et al., 2000). Her kan blandt andet nævnes ADHD, angst og tvangstanker. Der er en mulighed for at traumerne kan være udløsende for sådanne forstyrrelser, men hvis der ikke tages højde for et eventuelt bagvedliggende traume, og man kun forholder sig til adfærden, kan det resultere i en mangelfuld vurdering og behandling. Stalkingudsattes børn i Nikupeteri et al.'s (2015) kvalitative undersøgelse, fortæller om øget alarmberedskab efter stalkingen er stoppet. Dette viser, at reaktioner på stalkingen også er tilstede efter endt stalking, og det bliver vigtigt at forholde sig til, hvad der udløser adfærden, før denne kan behandles. De adspurgte mødre i Schandorph og Elklits (2013) undersøgelse fortæller, at mange af deres frustrationer bunder i manglende hjælp og ressourcer fra barnets omgivelser. De oplever, at børnene kun får hjælp, hvis der er markante tegn på alvorlig mistrivsel.

I undersøgelsen af Schandorph og Elklit (2013) beskriver størstedelen af de stalkingudsatte mødre, at deres børn er påvirkede af nervøsitet, vagtsomhed og stress. Dette ses blandt andet ved frygt for at være alene og klyngende adfærd til moren, ligesom man ser ved usikker tilknytning (Schandorph & Elklit, 2013). Van Ea et al. (2016) fandt, at PTSD-symptomer hos moren kan resultere i usikker tilknytning hos barnet. Barnets adfærd kan således også være et tegn på tilknytningsforstyrrelse.

Ligeledes fandt van Ea et al. (2016), at ængstelig og dissociativ adfærd, som stalkingudsatte mødre er i risiko for at udvise, samt truende adfærd, som faren udviser, har en betydning for udviklingen af tilknytningsstil. Børns grundlæggende tilknytningsstil afhænger af, om deres mor og far har været psykisk eller emotionelt tilgængelige og har skabt den påkrævede tryghed. Dannes der en usikker tilknytning, bliver det en del af barnets grundlæggende personlighedsstruktur, der påvirker dets identitet. Tilknytningsstilen påvirker, hvordan man indgår i relationer senere i livet, og ved en usikker tilknytning forekommer et fordrejet billede af selvet og andre (Doumas, Pearson, Elgin & McKinley, 2008; Ainsworth, 1989). Der er således risiko for, at barnet udvikler et negativt billede af både sig selv og andre (ængstelig tilknytning), et negativt selvbillede og positivt billede af andre (overinvolveret tilknytning) eller et positivt selvbillede og negativt billede af andre (distanceret tilknytning), hvis moren udviser PTSD symptomer (Schandorph & Elklit, 2013; van Ea et al., 2016). Desuden forekommer det sandsynligt, at forældrenes adfærd nedarves til børnene, og at de kommer til at betragte adfærdsmønstrene som normale og forventelige i et romantisk forhold. Dermed er der fare for, at de enten selv udfører stalkingadfærd i voksenlivet, eller er sårbare over for at møde en partner, der manipulerer, kontrollerer og overvåger dem.

Opsamling

Børn af en stalker og en udsat, er i stor risiko for at blive brugt som en brik i spillet. Der er desuden en risiko for at børnene overtager farens kontrollerende adfærd, hvilket stalkingudsatte mødre beretter om, både i deres egen relation med børnene, og i børnenes relationer til jævnaldrende.

Barnet påtager sig et stort ansvar i forsøget på at skabe en basal tryghed og sikkerhed for barnet selv og sine omgivelser, fordi forældrene ikke kan skabe det.

Det symptombillede der kendetegner voldsramte børn, børn af stalkingudsatte samt børn i højkonflikter, tyder på at børn der oplever alle tre traumatiserende hændelser, er i stor risiko for at udvikle komplekse traumereaktioner og andre psykiske lidelser. 56% af deltagerne i vores undersøgelse af stalkingudsattes børn møder kriterierne for PTSD.

Der er fare for at normaludviklingen bliver forstyrret, og de adfærdsmæssige reaktioner på traumerne kan gøre det svært at skelne mellem udviklingsforstyrrelser og traumereaktioner, da de i nogle tilfælde deler symptombillede.

Diskussion

Vi vil nu diskutere de nævnte konsekvenser for børn af stalkingudsatte og stalkere i højkonfliktskilsmisser. Vi fokuserer på børnenes udvikling, hvordan den påvirkes og hvilken indflydelse det kan have på deres senere liv. Afsnittet sluttet af med en diskussion om ændringsforslaget angående det danske skilsmisssystem og hvad det kan betyde for stalkingudsatte, stalkere og deres børn.

Børnene

Forskningslitteraturen viser at mennesker, der udsættes for komplekse traumer, er i risiko for mange følgevirkninger. Dette gælder især for børn, der er afhængige af, at deres nærmeste omsorgspersoner tager hånd om dem og guider dem gennem svære tider. I tilfælde af stalking er der, som beskrevet, risiko for, at forældrene ikke magter dette, og der skabes grobund for et udviklingsforløb præget af basal mistillid og utryghed. Der er en reel fare for, at de udsatte børn mister troen på sig selv, deres forældre og deres sociale verden, når de gang på gang præsenteres for situationer, som ingen tilsyneladende kan afhjælpe. Deres forståelse af andre mennesker forvrides, og det kan påvirke dem gennem hele deres liv. Derfor er der brug for en tidlig og specialiseret indsats.

Når et barn oplever, at forældrene ikke kan skabe tryghed og sikkerhed, er der risiko for regression eller fiksering. Risikoen for at pålægge moren mere bekymring, eller udløse farens vrede, kan medføre en følelse af fremmedgørelse overfor både mor og far, hvilket kan påvirke børnenes selvforståelse, identitet og adfærd. De primære omsorgspersoner er således ikke en "sikker havn", og dermed må børnene selv træffe sikkerhedsforanstaltninger i hverdagen. Når børnene konstant skal være omstillingsparate og sensitive over for stemninger hos, og mellem, deres forældre, skabes en uhensigtsmæssig vagtsomhed i barnet. Når omgivelserne i den grad er uforudsigelige, er det et problem, fordi det lægger et stort pres på barnets ressourcer, hvilket mindsker overskuddet til at gennemgå et normalt og alderssvarende udviklingsforløb. De stalkingudsattes børn, er dermed i betydelig fare for ikke at følge normaludviklingen. Det betyder en øget risiko for at børnene diagnosticeres med udviklings- eller adfærdsforstyrrelser, hvilket kan resultere i mulig fejlbehandling, hvis deres symptomer ikke vurderes som traumereaktioner. Deres adfærd og en eventuel diagnose kan også være med til at stigmatisere børnene i samfundet.

Er man konstant vagtsom, er der risiko for, at man på længere sigt får svært ved at skelne mellem reel fare og indbildt fare. Når børnenes fornemmelse for fare forstyrres, øges risikoen for at ende i u hensigtsmæssige situationer eller udvikle psykiske lidelser. Det kan ligesom en usikker tilknytningsstil, medvirke til at stalkingudsattes børn som voksne indgår i relationer, hvor de enten udfører eller udsættes for manipulerende, chikanerende og kontrollerende adfærd. Dermed bliver det svært at bryde den negative cirkel.

Uanset om børnene inddrages direkte i stalkingen som brikker i et spil, eller om inddragelsen er mere indirekte i form af myndighedsstalking, kan de føle sig skyldige i det, der sker. Også dette er en enorm belastning for børn, der hverken kognitivt eller følelsesmæssigt er i stand til at forstå implikationerne af deres forældres handlinger. I vores undersøgelse af stalkingudsattes børn, fandt vi, at især aldersgruppen 7-11 år var ramt af PTSD-symptomer. Man kan forestille sig, at mødrene, for at skåne børnene, ikke inddrager dem i hvad, der foregår. Selvom mødrene forsøger at skærme deres børn fra stalkingen, er det ikke altid muligt, og barnet får dermed kun fragmenter af information, hvilket også kan påvirke deres følelse af basal sikkerhed (Nikupeteri et al., 2015). Muligvis oplever børnene det som noget, man ikke taler om, hvilket medfører, at de ikke får mulighed for at få sat ord og følelser på, hvad de oplever. Det er derfor også vigtigt, at børnene har andre, de kan tale med om tingene. Det kunne for eksempel være en mentor eller en anden form for støtteperson, som børnene kan dele deres oplevelser, frygt og frustrationer med. For at en sådan støtteperson kan tilknyttes, kræves en øget viden om, og opmærksomhed på, stalking som en del af højkonfliktsager, og at der sættes tidligt ind.

Som nævnt er de problemstillinger, stalkingudsatte står over for, meget specielle, og det kan være svært at få den hjælp, man har brug for. For eksempel skal begge forældremyndighedsindehavere give samtykke til at barnet får psykologhjælp, medmindre det foregår hos PPR. Det betyder, at moren kan føle sig frarøvet muligheden for at tilbyde sit barn den

bedste hjælp, ud fra den særlige situation de står i. Hun kan først og fremmest frygte, at faren nægter at give accept og dermed efterlader barnet med begrænsede muligheder for den optimale hjælp og behandling. Yderligere kan hun frygte, at han bruger det i det videre forløb med myndighederne til at understrege, at barnet har det dårligt hos mor, og børnene derfor bør have bopæl hos ham.

Alt i alt er der i høj grad fare for at stalkingudsattes børn går en svær fremtid i møde, som et resultat af gentagne og vedvarende traumer, der kan medføre kompleks PTSD, usikker tilknytning og stigmatisering. Resultatet kan blive problemer i skolen og på arbejdsmarkedet, og hvis deres hverdag yderligere er præget sygdom, stilles de dårligt økonomisk og har høj risiko for arbejdsløshed. Således er der udsigt til, at de ender på offentlige ydelser, og igen er prisgivet andre menneskers muligheder for, og evner, til at hjælpe dem.

Stigmatisering i samfundet

I forbindelse med højkonfliktsager kan det være svært for udenforstående at afgøre, hvorvidt der er tale om en krænkelse af den andens fred, eller om det handler om et reelt ønske fra farens side om at se sine børn. Når der ikke er tale om direkte fysisk vold, er det udfordring for den udsatte at anskueliggøre over for myndighederne, at det er et overgreb. Særligt myndighedsstalking er svært at gennemskue, og resultatet af de mange sagsanlæg og forældreansvarssager kan være, at den udsatte føler, der sættes spørgsmålstegn ved hendes integritet og en frustration over, at faren ustraffet udnytter den sårbarhed, han selv er ansvarlig for, til sin egen fordel. Derfor er det vigtigt at samle systemet i en enhed, hvor stalkingadfærd hurtigere kan identificeres. Derudover mener vi, at behandling af stalkeren burde være påkrævet, i samværsaftalen.

Dertil bliver det også relevant at se på den generelle samfundsdebat, hvor der flourer mange holdninger til det følsomme emne, højkonfliktsager er. Debatten præges af personlige historier, der

taler direkte til følelserne, og tonen er hård. Der er historien om den voldsramte kvinde, der flygter med sine børn, og samtidig historien om en mand der mister sine børn og udsættes for grundløse anklager om vold eller chikane. Begge dele er forfærdelige, og sindsoprivende, og lægger grunden for en generel dæmonisering af det modsatte køn. Mænd fremstilles som voldelige og psykopatiske, og kvinder som manipulerende og hævngherrige. Denne dikotomiserede debat fremmer ikke forståelsen for, hvad det er, stalkingudsatte og deres børn oplever.

Som stalkingudsat er man generelt påvirket og ofte decideret traumatiseret. Det har stor betydning for, hvordan man klarer sin hverdag. Mange stalkingudsatte har svært ved at fastholde deres arbejde, og dermed deres forsørgelsesgrundlag. Dette kan også have indflydelse i højkonflikten, da de ofte bruger mange økonomiske ressourcer på advokater. Fravælger den stalkingudsatte advokaten, kommer hun til at stå alene overfor et kompliceret og svært gennemskueligt myndighedssystem, samtidig med at hun kan opleve koncentrationsbesvær og problemer med at skabe overblik. Hvis der yderligere ikke tages højde for at de problemer, der hæmmer den stalkingudsattes forældre, er forårsaget af hendes ekspartner, opstår der en risiko for stigmatisering af hende i systemet og samfundet (Miller & Smolter, 2011). Barnets ret til at have samvær med begge sine forældre fordrejes og bruges som et våben af stalkeren.

Det nye skilsmisssystem

I forbindelse med Regeringens udspil til en ændring af skilsmisssystemet, har socialministeriet indhentet erfaringer og evalueringer fra Australien, England, Norge og Holland (Social- og Indenrigsministeriet, 2016).

I Australien og England har man samlet de konfliktfyldte familieretlige sager ét sted (Social- og Indenrigsministeriet, 2016), hvilket også er hensigten at indføre i Danmark. Vi formoder, at dette nedsætter muligheden for myndighedsstalking, og gør det lettere at opdage end ved det nuværende

danske system. Landene har også gode erfaringer med at samle sagsforløbene hos en gennemgående myndighedsperson, og vi i ser i høj grad en fordel i denne tilgang. Optimalt skulle denne person tage udgangspunkt i børnene, og dermed have deres trivsel i fokus undervejs i forløbet. Det ville betyde, at vedkommende har et bedre kendskab til den konkrete familieproblemstilling og hvilke tiltag, der er mest fordelagtige for børnene. Noget af det, stalkingudsatte mødre beretter om, er, at deres børn har talt med så mange forskellige fagpersoner, at de til sidst nægter at tale med flere. Også dette vil kunne afhjælpes ved at børnene tildeles en gennemgående fagperson, eller som tidligere nævnt en mentor, som kender dem og deres sag. Det kunne der måske skabes mulighed for i det nye danske system.

Både Australien og England lægger ligesom Danmark vægt på, at begge forældre inddrages i barnets liv efter et samlivsbrud, og at forældrene selv skal håndtere konflikter. Landene har indført henholdsvis obligatorisk konflikthåndtering og dokumentation af deltagelse i et mæglingssmøde, hvis man ønsker at anlægge en familieretlig sag. I den forbindelse har man set et fald i sager, der bringes for en domstol. Lignende aftalebaserede løsninger, ses på nuværende tidspunkt også i det danske system, men som nævnt vil dette efter alt at dømme være uhensigtsmæssigt i tilfælde af stalking, da der er risiko for re-traumatisering af den udsatte. Myndighederne kunne med fordel implementere screeningredskaber, som kan bidrage til risikovurdering af stalking mellem tidligere partnere, så de ikke behøver at mødes. Denne risikovurdering bør inkludere et perspektiv på risici i forhold til børnenes udvikling.

I Norge skal alle forældre, der ønsker at blive skilt deltage i minimum en times mægling. Lovgivningen lægger stor vægt på, at mæglingen altid skal have fokus på, hvad der er bedst for barnet. Når barnet er fyldt syv år, har det blandt andet ret til at udtale sig om, hvor det ønsker at bo. Derudover har forældrene pligt til at undersøge barnets egne ønsker, inden de træffer afgørelse. Denne pligt til at inddrage børnenes perspektiv er et eksempel på, hvordan forældrene kan ansføres

til at huske, at deres handlinger har indflydelse på deres børn. Dog viser evalueringen, at det kun er i omtrent 4% af mæglingerne, børnene høres, og 59% af mæglerne oplyste, at direkte involvering af barnet i mæglingen ikke havde været et tema undervejs. Endvidere viser en sammenligning af norske og danske skilsmissebørn, at de i Norge kun inddrages i retssagen, i 0,81% af tilfældene, og i Danmark inddrages i 1,2% af tilfældene (Social- og Indenrigsministeriet, 2016). Ud fra disse tal kan det derfor undre, at barnets tarv understreges i henholdsvis dansk og norsk lovgivning, men en inklusion af barnets ønsker ikke sker oftere. I en rapport af Trygfonden & Børns Vilkår (2017) mener de, at barnets trivsel bør stå stærkere i forældreansvarsloven gennem blandt andet børneinddragelse. Når forældrene fokuserer på deres uenigheder og konfliktfyldte emner i en sådan grad, at de mister blikket for, hvad det gør ved deres børn, mener vi, det er af afgørende betydning, at børnene sikres hjælp andre steder fra.

I forbindelse med en bedre inddragelse af børnene, har man i Holland afprøvet programmet ”No Kids in the Middle”, som tager udgangspunkt i *indirekte* inddragelse af børnene de konfliktfyldte sager (Social- og Indenrigsministeriet, 2016; van Lawick & Visser, 2015). Dette sker ved, at barnet ikke skal forholde sig direkte til forældrenes konflikt ved børnesamtaler eller terapi, men i stedet deltager i børnegrupper med fokus på kreativ udfoldelse. Forældrene inddeles i grupper med andre forældrepar, der oplever højkonflikt, hvor de kan overvære og bidrage til løsning af andres konflikter, og dermed få et nyt perspektiv på egne problematikker. En del af indsatsen går ud på, at børn og forældre er i grupperne på samme tid og mødes i pauserne, så forældrene bliver mindet om, at det handler om at finde en løsning for børnenes skyld (van Lawick & Visser, 2015). Intentionen med at fastholde forældrenes fokus på børnene, fremfor hinanden, ser vi som en relevant tilgang, der giver mulighed for at børnene kan blive hørt og tilgodeset. Dog bør der også her tages højde for stalking mellem forældrene, idet deltagelse i sådanne grupper kan udgøre en risiko for re-traumatisering af den stalkingudsatte.

I både Norge, England, Australien og Holland, ses der problemstillinger ved håndteringen af konflikter i sager om psykisk vold. Der er lang ventetid på afgørelser fra domstolene, og der mangler screeningredskaber og kompetenceudvikling for fagfolk, for at opnå en optimal bedømmelse af sagerne. Dette illustrerer at systemerne kan have svært ved at håndtere sager hvor psykisk vold, herunder stalking, indgår, og at systemet derfor fremstår mangelfuldt.

Ved Regeringens udspil om at samle skilsmisssystemet til en enhed, ser vi en mulighed for, at det bliver nemmere at overskue for den stalkingudsatte, sværere at bruge som en del af stalkingen og et større reelt fokus på barnets tarv. Hvis dette skal lykkes, synes der at være relevante problemstillinger i sager angående psykisk vold og stalking, som man skal forholde sig til. Der burde således være et øget fokus på at skabe ressourcer og udvikle kompetencer i fagfolk.

Konklusion

I højkonflikter hvor der optræder stalking, oplever børnene at blive brugt direkte, som en brik i spillet, eller indirekte, gennem myndighedsstalking. Dette skaber en usikker hverdag for børnene.

Begge forældres forældreevne er efter alt at dømme påvirket, og den grundlæggende sikkerhed og støtte, et barn har brug for i sin opvækst, kompromitteres, når far stalker mor. Dynamikken mellem forældrene kan tilsyneladende påvirke forældreevnen i en sådan grad, at barnet udsættes for omsorgssvigt fra begge. Faren skaber et utrygt miljø, hvor både mor og barn er på vagt, og som undergraver barnets fornemmelse for tryghed. Hans kontrollerende og chikanerende adfærd betyder, at barnet ikke får den basale omsorg fra hverken ham eller moren, og hverdagen bliver uforudsigelig, og netop forudsigelighed er vigtigt for et barn i udvikling. En stalkingudsat mor har nedsatte evner til at indgå i en relation med barnet, der skaber gode udviklingsmuligheder, da hendes dagligdag er påvirket af traumesymptomer og deres konsekvenser. Det påvirker overskuddet til at håndtere barnets basale behov for omsorg og tryghed, og dermed

bliver faren direkte årsag til morens hæmmede forældreevner. Dette betyder, at begge forældre evner kan siges at være ringe, hvilket er bekymringsvækkende, eftersom barnet dermed står uden primære omsorgspersoner, der kan skabe grobund for en god udvikling.

Børnene er i høj risiko for at ende i spændingsfeltet mellem mor og far, hvor far bruger børnene som informant og en direkte forbindelse til moren. Børnene er dermed i stor risiko for at opleve, at de skal passe på deres mor. Børnene går fra at være dem, der skal beskyttes, til dem, der beskytter. Dette kan påvirke børnenes normaludvikling, med det resultat, at børnene oplever fiksering eller regression. Deres fundamentale forståelse for interpersonelle relationer baseres på mistillid og usikker tilknytning. Oplever børnene hverdagen som uforudsigelig, lægger det stort pres på deres ressourcer, hvilket mindsker overskuddet til at gennemgå et normalt og alderssvarende udviklingsforløb. Dette kan komme til udtryk som udviklingsforstyrrelser, hvilket kan skabe risiko for stigmatisering af børnene i samfundet. Børnenes manglende tillid og fornemmelse for tryghed, kan resultere i, at børnene bliver hyper-vagtsomme, hvilket kan skabe en grundlæggende forstyrrelse i fornemmelsen for farer. Også dette kan påvirke de senere relationer, da børnene dermed kan risikere at ende i relationer præget af kontrollerende adfærd, interpersonel afhængighed og manipulation. Yderligere konsekvenser i voksenlivet kan være kompleks-PTSD, og dermed somatiske smerter, reviktimering og andre psykiske lidelser.

Stalking i højkonflikter kan være svært gennemskueligt for folk udefra, fordi stalkingen blive forklædes som omsorg for børnene. Derudover ses der et øget fokus på forældrenes ret til samvær med børnene, men en mangelfuld forståelse for barnets bedste tarv.

Problematikkerne bliver yderligere forstørret af det uoverskuelige skilsmisssystem, hvor den stalkingudsatte skal bevise stalkerens psykiske terror mod hende. Netop en ændring af dette uoverskuelige system er forslået af Regeringen. De ønsker at samle alle forældreansvarssager i en enhed og indføre flere aftalebaseret løsninger, hvilket der er stor succes med i Norge, Australien,

England og Holland. Dog har de fire lande ikke haft succes med at nedbringe mængden af højkonflikter hvor psykisk vold er en problemstilling. Vi finder disse systemer mangelfulde og sårbare overfor stalking. Dog mener vi, at et øget fokus på indirekte inddragelse af barnet, som det Hollandske projekt "No Kids In the Middle" har, kan skabe et grundlag for hjælp til børnene.

Der mangler i den grad viden om hvordan børn påvirkes af højkonflikter, når der også forekommer stalking. Vi konkluderer, at børn i denne situation er i høj risiko for at gennemgå et svært udviklingsforløb og voksenliv, hvis de ikke får den nødvendige hjælp. Derudover vurderer vi, at det eksisterende system ikke hjælper de stalkingudsatte mødre, børnene eller den stalkende far tilstrækkeligt.

Referenceliste

- Ainsworth, M. D. S. (1989). Attachments Beyond Infancy. *American Psychologist* vol. 44(4). 709-716.
- American Psychiatric Association. (2000). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (4th ed., text rev.). Washington, DC: Author.
- American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th ed.). Washington, DC: Author.
- Anda, R. F., Felitti, V. J., Bremner, J. D., Walker, J. D., Whitfield, C., Perry, B. D., Dube, S. R. & Giles, W. H. (2006). The Enduring Effects of Abuse and Related Adverse Experiences in Childhood. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 256. 174-186.
- Anklagemyndigheden (2017). Råd og vejledning. Til dig, der er udsat for forfølgelse, chikane eller stalking. København K. Princo Holbæk-Hedehusene-Køge.
- Bastaitis, K. & Mortelmann, D. (2016). Parenting as Mediator Between Post-Divorce Family Structure and Children's Well-being. *Journal of Child and Family Studies*, vol. 25. 2178–2188.
- Cloitre, M., Stolbach, B. C., Herman, J. L., van der Kolk, B., Pynoos, R., Wang, J. & Petkova, E. (2009). A Developmental Approach to Complex PTSD: Childhood and Adult Cumulative Trauma as Predictors of Symptom Complexity. *Journal of traumatic Stress*, vol. 5. 399-408.
- Cohn, D. A., Cowan, P. A., Cowan, C. P & Pearson, J. (1992). Mothers' and fathers' working models of childhood attachment relationships, parenting styles, and child behavior. *Development and Psychopathology*, vol. 4. 417-431.
- Coker, A. L., Williams, C. M., Follingstad, D. R. & Jordan, C. E. (2011). Psychological, Reproductive and Maternal Health, Behavioral, and Economic Impact of Intimate Partner violence. I White, J. W., Koss, M. P. & Kazdin, A. E. (Red.), *Violence Against Women and Children – Mapping the Terrain* – (s. 265-285). Washington: American Psychological Association.
- Cullberg, J. (1999). *Dynamisk Psykiatri: i teori og praksis* (5. udgave.). København: Specialtrykkeriet Viborg a-s.
- Doumas, D. M., Pearson, C. L., Elgin, J. E. & McKinley, L. L. (2008). Adult Attachment as a Risk Factor for Intimate Partner Violence. *Journal of International Violence*, vol. 23(5). 616-634.

- Drake, K. L. & Ginsburg, G. S. (2011). Parenting Practices of Anxious and nonanxious Mothers: A Multi-Method, Multi-Informant Approach. *Child and Family Behavior Therapy*, vol. 33(4). 299-321.
- Dressing, H., Kuehner, C. & Gass, P. (2005). Lifetime prevalence and impact of stalking in a European population Epidemiological data from a middle-sized German city. *British Journal of Psychiatry*, vol. 187. 168-172.
- Erikson, E. H. (1963). *Childhood and Society*. New York, NY: Norton. p. 247-269.
- Erikson, E. H. (1968). *Identitet - ungdom og kriser*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Fogtmann, C. (2014). *Forståelsens psykologi – Mentalisering i teori og praksis*. Frederiksberg C: Samfundslitteratur.dk
- Garber, B. D. (2014). The Chameleon Child: Children as Actors in the High Conflict Divorce Drama. *Journal of Child Custody*, vol. 11. 25-40.
- Gerard, J. M., Krishnakumar, A. & Buehler, C. (2006). Marital Conflict, Parent-Child Relations and Youth Maladjustment. A Longitudinal Investigation of Spillover Effects. *Journal of Family Issues*, vol. 27(7). 951-975.
- Herman (1992). Complex PTSD: A Syndrome in Survivors of Prolonged and Repeated Trauma. *Journal of Traumatic Stress*. Vol. 5(3). 377-391
- Johansen, K., Tjørnhøj-Thomsen, T. & Helweg-Larsen, K. (2013) Stalking i Danmark. En Kortlægning af Erfaringer, Konsekvenser og Støttebehov. *Statens Institut for Folkesundhed*. København.
- Johnston, J. R. (1994). High-conflict Divorce. *The Future of Children*, vol. 4(1). 165-182.
- Jørgensen, T. T. (2013). *Omfanget og karakteren af stalking: En befolkningsundersøgelse*. København: Justitsministeriets Forskningskontor.
- Kerig, P., K, Fedorowicz, A., E., Brown, C., A. & Warren, M. (2000). Assessment and Intervention for PTSD in Children Exposed to Violence. *Journal of Aggression, Maltreatment and Trauma*, 3(1). 161-184.
- Kitzmann, K. M., Gaylord, N. K., Holt, A. R. & Kenny, E. D. (2003). Child Witnesses to Domestic Violence: A Meta-Analytic Review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71(2). 339-352.
- Krishnakumar, A. & Buehler, C (2000). Interparental Conflict and Parenting Behaviors: A Meta-Analytic Review. *Family Relations*, vol. 49(1). 25-44.
- Lamela, D., Figueiredo, B., Bastos, A. & Feinberg, M. (2016). Typologies of Post-divorce

- Coparenting and Parental Well-Being, Parenting Quality and Children's Psychological Adjustment. *Child Psychiatry and Human Development*, vol. 47. 716–728.
- Lovejoy, M. C., Graczyk, P. A., O'Hare, E. & Neuman, G. (2000). Maternal Depression and Parenting Behavior: A Meta-Analytic Review. *Clinical Psychology Review*, vol 20(5). 561-592.
- MacKenzie, R. D., Mullen, P. E., Ogloff, J. R. P., McEwan, T. E. & James, D. V. (2008). Parental Bonding and Adult Attachment Styles in Different Types of Stalker. *Journal of Forensic Science*, vol. 53(6). 1443-1449.
- Margolin, G & Vickerman, K., A. (2011). Posttraumatic Stress in Children and Adolescents Exposed to Family Violence: I. Overview and Issues. *Couple and Family Psychology: Research and Practice*, vol. 1. 63-73.
- Miller, S. L. & Smolter, N. L. (2011). "Paper Abuse": When All Else Fails, Batterers Use Procedural Stalking. *Violence against Women*, vol. 17(5). 637-650.
- Mohandie, K., Meloy, J. R., McGowan, M. G. & Williams, J. (2006). The RECON Typology of Stalking: Reliability and Validity Based Upon a Large Sample of North American Stalkers. *Journal of Forensic Science*, vol. 51(1). 147-155.
- Mullen, P. E., Pathé, M., Purcell, R & Stuart, G. W. (1999). Study of Stalkers. *American Journal of Psychiatry*, vol. 156. 1244-1249
- Narud, K., Friestad, C. & Dahl, A. (2013) Stalking Experiences and Associated Factors – A Controlled Population-Based Study from Norway. *Nordic Journal of Psychiatry*. 68(7). 347-354.
- Nikupeteri, A. & Laitinen, M. (2015). Children's Everyday Lives Shadowed by Stalking: Postseparation Stalking Narratives of Finnish Children and Women. *Violence and Victims*, 30(5). 830-845.
- Nikupeteri, A., Tervonen, H. & Laitinen, M. (2015). Eroded, Lost or Reconstructed? Security in Finnish children's Experiences of Post-Separation Stalking. *Child Abuse Review*, vol 24. 285-296.
- Ottosen, M. H. (2016). Analyse om udviklingen i familieretlige konflikter. Det nationale Forskningscenter for Velfærd. København K, Denmark.
- Palarea, R. E., Zona, M. A., Lane, J. C. & Langhinrichsen-Rohling, J. (1999). The Dangerous Nature of Intimate Relationship Stalking: Threats, Violence, and Associated Risk Factors. *Behavioral Sciences and the Law*, 17. 269-283.

- Perilla, J. L., Lippy, C., Rosales, A. & Serrata, J. V. (2011). Prevalence of Domestic Violence. I White, J. W., Koss, M. P. & Kazdin, A. E. (Red.), *Violence Against Women and Children – Mapping the Terrain* – (s. 199-221). Washington: American Psychological Association.
- Pynoos, R., S., Steinberg, A., M. & Goenjian, A. (2007). Traumatic Stress in Childhood and Adolescence: Recent Developments and Current Controversies. I: van der Kolk, B. A., McFarlane, A. C. & Weisaeth, L. *Traumatic Stress: The Effects of Overwhelming Experience on Mind, Body, and Society* (2. Udg.). 331-358. New York: The Guilford Press.
- Rapee, R. M., Schniering, C. A. & Hudson, J. L. (2009). Anxiety Disorders During Childhood and Adolescence: Origins and Treatment. *Annual Review of Clinical Psychology*, vol. 5. 311-341.
- Regeringen (2016). Et system for skilsmisse forældre. Social- og Indenrigsministeriet. København K.: ISBN elektronisk Publikation.
- Roberts, A. L., Gilman, S. E., Fitzmaurice, G., Decker, M. R. & Koenen, K. C. (2010). Witness of Intimate Partner Violence in Childhood and Perpetration of Intimate Partner Violence in Adulthood. *Epidemiology*, Vol. 21(6). 809-818.
- Rothman, E. F., Mandel, D. G. & Silverman, J. G. (2007). Abusers' Perceptions of the Effect of Their Intimate Partner Violence on Children. *Violence Against Women*, vol. 13(11). 1179-1191.
- Salisbury, E. J., Henning, K. & Holdford, R. (2009) Fathering by Partner-Abusive Men. Attitudes on Children's Exposure to Interparental Conflict and Risk Factors for Child Abuse. *Child Maltreatment*, vol. 14(3). 232-242.
- Schandorph, S., & Elklit, A. (2013). *Med barnet som gidsel - Stalking af Mødre*. Odense: Videnscenter for Psykotraumatologi, Syddansk Universitet.
- Scheeringa, M., Zeanah, C., Myers, L. & Putnam, F. (2003). New Findings on Alternative Criteria for PTSD in Preschool Children. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 42(5). 561-570.
- Scott, K., von Korff, M., Angermeyer, M., Benjet, C., Bruffaerts, R., de Girolamo, G., Haro, J., Lépine, J., Ormel, J., Posada-Villa, J., Tachimori, H. & Kessler, R. (2011). Association of Childhood Adversities and Early-Onset Mental Disorders with Adult-Onset Chronic Physical Conditions. *Archives of General Psychiatry* 68(8). 838-844.

- Social- og Indenrigsministeriet (2016). Udenlandske erfaringer med at mindske omfanget af retlige konflikter i familieretlige sager. København K.
- Spitzberg, B. H. & Cupach, W. R. (2007). The State of the Art of Stalking: Taking Stock of the Emerging Literature. *Aggression and Violence*, vol. 12. 64-86.
- Stallman, H. M. & Ohan, J. L. (2016). Parenting Style, Parental Adjustment, and Co-Parental Conflict: Differential Predictors of Child Psychosocial Adjustment Following Divorce. *Behavior Change*, vol. 33(2). 112-126.
- Symes, L., McFarlane, J., Fredland, N., Maddoux, J. & Zhou, W. (2016). Parenting in the Wake of Abuse: Exploring the Mediating Role of PTSD Symptoms on the Relationship Between Parenting and Child Functioning. *Archives of Psychiatric Nursing*, vol.30. 90-95.
- Terr, L. C. (1991). Childhood Traumas: An Outline and Overview. *The American Journal of Psychiatry* (148). 10-20.
- Trygfonden & Børns Vilkår (2017). Svigt af børn i Danmark 2016/2017. Danmark: Kailow
- van Ea, E., Kleber, R. J., Jongmans, M. J., Mooren, T. T. M. & Out, D. (2016). Parental PTSD, Adverse Parenting and Child Attachment in a Refugee Sample. *Attachment & Human Development*, vol 18(3). 273-291.
- van Lawick, J. & Visser, M. (2015). *No Kids in the Middle*: Dialogical and Creative Work with Parents and Children in the Context of High Conflict Divorces. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, vol. 36. 33-50.
- Vangsgaard, L. A. G., Olsen, A. S. W. & Elklit, A. (submitted). How Does Secondary Stalking Affect Children? – A Pilot Study.
- Wolfe, D. A., Crooks, C. V., Lee, V., McIntyre-Smith, A. & Jaffe, P. G. (2003). The effects of Children's Exposure to Domestic Violence: A Meta-Analysis and Critique. *Clinical Child and Family Psychology Review*, vol. 6 (3). 171-187.

Hjemmesider

Berlingske (2013). <https://www.b.dk/nationalt/eu-slagter-dansk-skilsmisellov> set d. 27.4.17

Berlingske (2014). <https://www.b.dk/nationalt/haard-kritik-af-foraeldreansvarslov> set d. 27.4.17

Børnegruppen (2017). <https://www.xn--brnegruppen-ggb.dk/til-ledelsen/skilsmisser-i-tal/> set d.

13.3.17

Skilsmisseraad (2017). <https://skilsmisseraad.dk/skilsmisse-saadan-kommer-du-videre/skilsmisseboern/> set d. 23.3.17

Social- & Indenrigsministeriet (2015). LBK nr. 1820 af 23/12/2015. Lokaliseret den 15.3.17 på:
<https://www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=173278>

Statsforvaltningen (2017). <http://www.statsforvaltningen.dk/site.aspx?p=4623&newsid=355> Set d.
13.3.17

Bilag 1, Casen

Rikke, 38 år, har børnene Mikkel, 10 år, og Emma, 6 år, sammen med Thomas, 40 år.

Rikke fortæller, at Thomas altid har været jaloux anlagt. I starten af deres forhold syntes hun, det var romantisk, og hun følte sig som noget særligt. Han brød sig generelt ikke om hendes venner fra gymnasietiden, særligt ikke de mandlige venner. Nogle gange græd han og gav udtryk for, at han var meget bange for at miste hende. Hun fik ondt af ham og holdt op med at ses med sine gamle venner. Efter et stykke tid havde hun mistet kontakten til en stor del af sin vennekreds.

Efter de fik Mikkel, begyndte de at skændes ofte. Thomas ventede jævnligt i sin bil foran træningscenteret eller hendes arbejde, selvom de ikke havde aftalt, at han skulle hente hende. På vejen hjem udspurgte han hende om, hvem hun havde været sammen med, og hvad de havde talt om. Han tog hendes telefon, kiggede alle hendes sms-beskeder igennem og læste hendes mails. Efter Emma kom til verden blev skænderierne voldsommere. Thomas' jalousi tog til, og han beskyldte Rikke for at have en affære med en kollega. En dag blev Thomas så vred på Rikke, at han skubbede hende ind i en væg. Det blev svært for Rikke at forudsige Thomas' humør, og hun var altid på vagt over for, om han var på vej til at blive vred. Samtidig mærkede hun også selv en vrede mod Thomas, der voksede og tog til sammen med en frygt for hans reaktioner. En dag gik hendes bil i stykker på vej til arbejde, og hun måtte have den på værksted. Samme eftermiddag ringede mekanikeren til hende. Han fortalte, at han havde fundet en GPS under bilen og anbefalede, at hun ringede til politiet. Om aftenen konfronterede hun Thomas med mekanikerens fund, og det udviklede sig til et højrystet skænderi. Næste dag flyttede Rikke og børnene hjem til hendes forældre, og hun søgte om skilsmisse.

Børnene var dengang 3 og 7 år og derfor blev forældresamværet fordelt således, at børnene var hos Rikke 10 dage og derefter hos deres far i 4 dage. I starten sendte Thomas hende utallige

sms'er og mails med en tone, der skiftede mellem at være kærlig og tryglende om forsoning eller vred, nedladende og obskøn. Rikke oplevede ofte, at der lå røde roser foran hendes dør, men en dag kom hun hjem og fandt en fugl med brækket hals. Derefter tog mareridtene til, og hun begyndte at få åndedrætsbesvær, når hun skulle hjem. Det var heller ikke unormalt, at hun så Thomas i Netto, eller hørte, at han havde spurgt efter hende i receptionen på hendes arbejde. Rikke begyndte at frygte at gå på arbejde, også fordi hendes chef havde fået et brev fra Thomas. I det stod der, at Rikke havde pralet med, at hun kunne finde på at holde 3 timers frokostpause og nemt havde mulighed for at lave økonomisk svindel i firmaet. Hun kunne ikke lade være med at føle at chefen holdt ekstra øje med hende efter det, selvom han sagde, at det ikke betød noget.

Overleveringen af børnene var om regel svær og anspændt. Thomas kunne finde på at tage hårdt fat i Rikke eller trænge ind i hendes lejlighed og nægte at gå igen. En dag efter Emmas 5-års fødselsdag, blev hun overfuset foran børnene; han mente, at Rikke var en grådig kælling. Emma fortalte, at hendes far havde skældt farmor og farfar ud til hendes fødselsdagsfest, fordi de gav hende en jakke, hun havde ønsket sig. Han havde sagt, at det var Rikkens opgave at sørge for sådan noget, når nu hun fik penge for at have børnene boende.

Thomas startede en sag i fogedretten, da Rikke ikke ville udlevere en syg Emma med 40 i feber til samvær. Herefter søgte han om udvidet samvær i Statsforvaltningen, men da han ikke fik det, ankede han sagen til byretten. Imens ankesagen blev behandlet, startede han en kamp om bopælsretten og den fulde forældremyndighed i Statsforvaltningen. Herefter begyndte Thomas at kontakte Rikke i tide og utide om børnene. For eksempel skrev han flere mails til hende om, at Emma manglede en flyverdragt - midt i sommerferien. Han insisterede på, at Rikke skulle stå for alle udgifter til børnene, eftersom hun havde bopælsretten.

Rikke fik det ofte dårligt, når børnene ville på legepladsen, og hun havde flere gange oplevet at hun ikke kunne trække vejret, når de var ude i byen og gå. Mikkel havde lagt mærke til det, og

han var begyndt at hjælpe hende, når hun fik det skidt. Mikkel stod nogle gange op før Rikke. Han hjalp med at vække Emma og gøre hende klar, så Rikke kunne sove lidt længere, når nu hun sov dårligt og tit græd om natten. Andre gange oplevede hun, at Mikkel var begyndt at udvise kontrollerende adfærd og ville vide, hvem hun skulle ses med, og hvornår hun kom hjem.

Efter samvær var særligt Emma meget omklamrende overfor sin mor og vågnede om natten med mareridt. Mikkel var opfarende og talte grimt til sin mor. Bagefter kunne han være helt utrøstelig og græde længe. Han fortalte, at hans far spurgte meget om, hvad Rikke lavede, og om hun havde en ny kæreste. At hans far var ked af det og nogle gange græd og sagde, at han savnede Rikke. Emma havde for længst smidt bleen, men nu var hun igen begyndt at tisse i sengen om natten. Om dagen havde Emma det meget svært, når Rikke afleverede hende i børnehaven. Hun fortalte, at hun nogle gange så far ude ved hegnet. I starten havde hun sagt hej, men nu lod hun som om, hun ikke så ham.

Skolen ringede en dag med en bekymring omkring Mikkels venskaber. Da de havde spurgt, hvorfor han ikke gad at lege med de andre, havde han svaret; ”de synes jeg er mærkelig, og nu har jeg set far udenfor vinduet et par gange, så flytter vi alligevel snart igen.” En anden dag ringede skolen til Rikke, og bad hende hente Mikkel, da han igen havde været i slåskamp med en anden dreng. Da hun ankom, trak læren hende til side og spurgte, om de havde overvejet at få ham undersøgt for ADHD. På den anden side mente hun, at det måske ikke var så mærkeligt at Mikkel reagerede så voldsomt i betragtning af situationen. Hun ville egentlig ikke have ringet til Rikke, men kunne ikke få fat i Thomas. Hun spurgte, hvordan de klarede sig derhjemme, når nu Rikke var så syg. Da Rikke tydeligvis var et stort spørgsmålstegn, forklarede hun, at Thomas havde fortalt, at Rikke var slemt depressiv og røg ind og ud af psykiatrisk afdeling.

Et år efter skilsmissen blev Rikke ringet op af en af de andre forældre fra Emmas børnehave, der spurgte, om hun var klar over, at hun havde lagt et link til en pornoside ud på sin facebookprofil. Da hun prøvede at komme ind på sin facebookkonto var kodeordet blevet ændret.

Ikke længe efter var Rikke ude at spise med en tidligere ven. Rikke kiggede ud af vinduet på restauranten og registrerede, at der holdt en bil magen til Thomas'. Om mandagen var både Mikkel og Emma mere trætte end de plejede at være, når de havde været hos deres far, og hun spurgte, om de havde været længe oppe i weekenden. Mikkel fortalte, at de havde kørt rundt i Roskilde hele aftenen og var endt med at holde ude foran en restaurant i 2 timer.

De seneste tre år har Rikke været til politiet flere gange, fordi hun frygter for, hvad Thomas kan finde på. Hun har fået besked på at samle beviser og dokumentere, hvad der sker, for at der kan anmodes om et tilhold. Hun har talt med en advokat, som har sagt til hende, at et tilhold kan være svært at få, når man har fælles børn. Det har været svært for Rikke at samle tilstrækkeligt med beviser, da hun slettede alle de ubehagelige beskeder, hun fik fra Thomas i starten. Hun har også oplevet, at andre har svært ved at forstå at Thomas' adfærd er så skræmmende for hende. De mener, at det vel bare handler om en far, der vil se sine børn.

Rikke vækkede Emma og Mikkel midt om natten. De vidste godt, hvad der skulle ske, de skulle flytte igen. Det var tredje gang siden skilsmissen, men nu havde Thomas sendt mange uhyggelige gaver til hende, og børnene fortalte, at de havde set fodspor uden for huset. Hun var igen begyndt at få angstanfald...